

ARTICLES CENTRALS

Per què la crisi de refugiats no és una crisi de refugiats

Xavier Alcalde

COSMOS, Scuola Normale Superiore

En el context del projecte europeu de recerca 'L'acció col·lectiva i la crisi dels refugiats'¹ he estat uns mesos fent entrevistes a activistes que treballen en la denúncia, la solidaritat i el suport a les persones migrades i refugiades². D'una banda, a Barcelona, Madrid i la Frontera Sud espanyola; d'una altra, a París, Calais i tota la regió de Pas-de-Calais, a França: i, finalment, a Brussel·les. A Barcelona he parlat, entre d'altres, amb gent d'organitzacions com Stop Mare Mortum, SOS Racisme, EICA, Fotomovimiento, persones actives als barris del Raval o la Sagrada Família i d'altres sense una afiliació concreta. També amb algunes persones vinculades a la política més institucionalitzada, tant pel que fa als partits més sensibilitzats amb aquesta temàtica, com a l'Ajuntament de Barcelona. Tot i que no totes comparteixen una mateixa anàlisi de les causes i les solucions, hi ha un punt on la coincidència és pràcticament unànime: la crisi dels refugiats no és, en realitat, una crisi de refugiats.

Aquest terme, popularitzat pels mitjans de comunicació a partir de la primavera i l'estiu del 2015, és encara l'expressió més utilitzada per referir-se a l'increment del número de persones que en els darrers temps estan arribant a la Unió Europea sol·licitant asil. Des de llavors, la gran majoria dels actors, tant polítics com ONG, organitzacions internacionals, periodistes i professors universitaris de diferents disciplines, han fet servir una vegada i una altra la mateixa expressió. I ho continuen fent. Sovint, quan la sentim o llegim, sabem instintivament que no ens agrada, però potser no sabem explicar ben bé per què. Com veurem, hi ha moltes respostes complementàries. Les crítiques s'articulen bàsicament entorn a aquestes quatre qüestions: la paraula "crisi";

el concepte de “refugiat”; la conjunció dels dos mots “crisi” i “refugiat”; i finalment, en l’absència d’altres mots que explicitin les causes i els responsables d’aquesta situació.

“ Tot i que no tothom comparteix una anàlisi de les causes i les solucions, hi ha un tema on la coincidència és pràcticament unànime: la crisi dels refugiats no és, en realitat, una crisi de refugiats ”

En primer lloc, la paraula “crisi” té connotacions negatives i és tremendista, predisposant l'oient o el lector a un estat d'ànim contrari. A ningú li agraden les crisis, són coses que s'han de combatre. A més, porten inclòs un element de quantitat. N'hi ha massa (o, depenent del tema, massa poques). Des d'aquesta perspectiva, cal fer un gran esforç mental per adonar-se que la presència de gent vinguda d'altres països és una oportunitat per a la societat d'acollida. Abdelraouf, un enginyer sudanès que porta ja més d'un any a Calais intentant arribar al Regne Unit, m'ho il·lustrava gràficament: “Les autoritats franceses i angleses estan desaprofitant deu mil professors d'àrab”. A Grand-Synthe i a Norres-Fontes, poblacions properes on els activistes de vegades han trobat la complicitat dels responsables municipals, em parlaven d'activitats a les escoles, on les persones refugiades compartien les seves experiències a la guerra o durant el seu viatge fins Europa, així com els mètodes de resolució de conflictes per vies no violentes que es creen als camps. Una riquesa potencial d'un valor incalculable, que la paraula “crisi” fa molt difícil copsar.

D'altra banda, la perspectiva dominant a l'opinió publicada és totalment eurocèntrica. És a dir, si comparem la realitat europea amb la quantitat de persones desplaçades i refugiades, per exemple, als països de l'Orient Mitjà, la situació a Europa no seria una crisi. Tenint en compte el número de persones refugiades al Líban o a Jordània ³, com podem parlar de crisi dels refugiats a Europa? De nou, ens trobem amb persones de primera i de segona categoria, en un món on el que importa és el que passa a Occident.

Així, només reaccionem davant els atemptats que veiem a França o a Bèlgica, oblidant que la immensa majoria dels atacs gihadistes tenen lloc a països musulmans. Això ho saben bé els activistes, però també les persones que sobreviuen als camps, i que molt sovint vénen de cultures on l'hospitalitat és una part essencial del tracte a l'estranger.

“ Cal fer un gran esforç mental per adonar-se que la presència de gent vinguda d'altres països és una oportunitat per la societat d'acollida. Una riquesa potencial incalculable, que la paraula “crisi” fa molt difícil copsar ”

Aquells que han estat voluntaris en alguns dels camps de refugiats admeten l'existència d'una crisi a nivell humanitari. Des d'aquesta perspectiva es posa l'accent en les polítiques migratòries, d'asil i d'acollida dels països de la Unió Europea. Serien aquestes polítiques les que estan en crisi, perquè no són capaces de fer front d'una manera efectiva i alhora digna a l'arribada de les persones refugiades. Sovint perseguint interessos egoistes i miops, s'han externalitzat les fronteres a països com el Marroc o Turquia (però també a França, en el cas del Regne Unit, que no forma part de l'Acord de Schengen) sense aconseguir dissuadir els qui fugen de la guerra. D'aquesta manera, com a conseqüència de certes polítiques, les persones refugiades s'acumulen en camps improvisats amb una veritable necessitat d'ajut humanitari, que és coberta parcialment pels voluntaris arribats des dels indrets més diversos. Aquí els activistes ho tenen clar. En paraules de la Natàlia, voluntària a camps de refugiats de diversos països i activista a Stop Mare Mortum: “Estem fent la feina humanitària que haurien d'estar fent els Estats i la Unió Europea”.

Davant de qualsevol crisi, el present es transforma, esdevenint inestable i perillós. Es tracta d'un canvi sobtat en temes econòmics, polítics, socials, mediambientals, de seguretat... que succeeix d'una forma abrupta i inevitable, i es converteix en una emergència. En el nostre cas, la situació és una mica diferent, ja que les causes

d'aquesta emergència humanitària són ben conegudes: les guerres, principalment. En aquest sentit, cal relacionar qüestions com el comerç d'armes amb l'aparició i el desenvolupament dels conflictes armats, així com els seus efectes en termes humans. L'interessant d'aquesta connexió és que, de sobte, apareixen uns responsables. En altres paraules, l'emergència humanitària no és pas un fenomen natural i imprevisible, sinó que és conseqüència d'unes polítiques ben concretes ⁴.

Potser el problema és que no pensem en les persones refugiades com a actors, com a subjectes, sinó com a objectes, com quelcom que ens afecta a nosaltres. Si canviem l'enfocament ens serà més fàcil apreciar que són persones que tenen necessitats, drets... i que no són massa diferents de nosaltres. Ens recorden així una capacitat d'empatia que potser teníem oblidada. Des d'aquesta perspectiva, les persones refugiades vindrien a posar-nos davant un mirall. Llavors potser sí que ens trobem davant una crisi, però de valors. El fet que polítics i institucions no estiguin tractant amb humanitat les persones que fugen de contextos on literalment ja no és possible viure d'una manera digna mostra que els valors que els europeus tradicionalment han pretès exportar arreu del món estan avui en dia en crisi. I tanmateix, les persones refugiades segueixen arribant al continent europeu. Es tracta, per tant, d'una oportunitat de redreçar polítiques absolutament equivocades i, fins i tot, de salvar el projecte europeu.

“ L'emergència humanitària no és un fenomen natural i imprevisible, sinó que és conseqüència d'unes polítiques ben concretes ”

Un altre terme molt popular (sobretot als països francòfons) és el de crisi migratòria. En aquest sentit, molts activistes critiquen la distinció entre refugiats i migrants. A nivell jurídic, la diferència té conseqüències, perquè les persones refugiades són subjectes de més drets que les persones migrades, que queden a expenses del que decideixi cada Estat. Per això, continua la crítica, a les institucions els interessa qualificar aquestes persones com a migrants (dolents, que vénen perquè ho han decidit lliurement, com si

això fos un crim!) i així els poden retornar als seus països d'origen sense incomplir la legalitat internacional. En canvi, si són refugiats (bons, que vénen perquè no tenen més remei), hi ha el deure d'acollir-los i oferir-los totes les prestacions que contempla el dret d'asil. En un intent de superar aquesta divisió, activistes de la xarxa Migreurop, entre altres, han proposat el terme “exiliats”, que ha fet fortuna en la llengua anglesa (*exiles*) i francesa (*exilés*) i que no distingeix si les causes que han obligat les persones a marxar de casa seva són econòmiques o polítiques (o medioambientals, etc.).

En definitiva, la llengua importa. Les paraules no són neutres i és important com anomenem les coses. En el cas que ens ocupa, l'expressió ‘crisi dels refugiats’ no és la més adequada. Pel contrari, cal emprar formulacions que contextualitzin la situació de les persones refugiades, assumint les nostres responsabilitats, tenint també en compte les causes que els han fet marxar de casa seva i del seu país, i emfatitzant que són subjectes actius i que tenen, per tant, drets. Com nosaltres. A més, cal superar les perspectives eurocèntriques i buscar un enfocament més global, sense oblidar que en les relacions d'interdependència de l'època en la què ens ha tocat viure el que fem té conseqüències. En altres paraules, l'increment de l'arribada de persones refugiades des de la primavera de 2015 no era una situació imprevisible, sinó en gran part un efecte de les polítiques occidentals dutes a terme els anys precedents. Tan de bo anomenant les coses pel seu nom siguem capaços de trobar-hi sortides a l'altura de les nostres possibilitats, que són totes ⁵.

1. El projecte europeu de recerca ‘L'Acció Col·lectiva i la Crisi dels Refugiats’ forma part de l'ERC Advanced Grant Project “Mobilizing for Democracy”, dirigit per Donatella della Porta.

2. Seguint l'ús que fa l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Refugiats, en aquest text la paraula “refugiat” designa aquelles persones que compleixen els requisits per demanar l'asil i aconseguir, per tant, l'estatus jurídic de refugiat.

3. Segons les Nacions Unides, al Líban hi ha més d'un milió de persones refugiades provinents de Síria, a més de 450.000 palestins. D'altra banda, els refugiats que viuen a Jordània inclouen 630.000 sirians, així com més de dos milions de palestins i 200.000 iraquians. Tanmateix, altres estimacions ofereixen xifres molt superiors.

4. Per exemple, l'operació militar Mare Nostrum va rescatar 150.000 persones entre octubre de 2013 i octubre de 2014. Era evident que la fi d'aquesta missió faria augmentar el número de morts a la Mediterrània. Es pensava que així els immigrants deixarien d'arriscar la seva vida però no va ser així. D'altra banda, tractats com els de Dublin o Touquet han tingut com a conseqüència una concentració artificial de la població refugiada a llocs com Idomeni o Calais, provocant unes tensions en l'àmbit local que una política europea veritablement solidària hauria mitigat en bona mesura.

5. En aquest sentit, defenso que era factible acollir d'una forma solidària i equitativa totes les persones que van demanar asil a la UE l'any passat. Pensem que, segons dades d'Eurostat, la mitjana europea de peticions d'asil per 100.000 persones el 2015 va ser de 260. Això vol dir que n'hi hagués hagut prou amb que cada població de 5.000 habitants n'acollís 13, és a dir, 4 famílies.

Photography : UN Photo/Rick Bajornas

© Generalitat de Catalunya